

הרב עמנואל אלאלוף

ר"מ במכון לב

מקום המזוזה בפתח גבוה

שאלה: בבניין החדש הנבנה כעת בקמפוס של מכון לב שנתרם ע"י משפחתו של פרופ' לב שליט"א, קיים פתח שגובהו שלושה מטרים. נשאלנו היכן יש לקבוע את המזוזה – האם בתחילת השליש העליון שהוא בגובה שני מטרים או שיש לקובעה בגובה כתף שהוא בערך בגובה 1.40 מ', אף שהוא למטה מתחילת השליש העליון?

תשובה: איתא במנחות דף לג. "א"ר זירא אמר רב מתנא אמר שמואל מצוה להניחה בתחילת שליש עליון ורב הונא אמר מגביה מן הקרקע טפח ומרחיק מן הקורה טפח וכל הפתח כולו כשר למזוזה. מיתיבי מגביה מן הקרקע טפח ומרחיק מן הקורה טפח וכל הפתח כולו כשר למזוזה דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר וקשרתם וכתבתם מה קשירה בגובה אף כתיבה בגובה. בשלמא לרב הונא הוא דאמר כרבי יהודה אלא לשמואל דאמר כמאן לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי? אמר ר"ה בר' דרב נתן לעולם כרבי יוסי ומאי תחילת שליש העליון דקא אמר להרחיקה". ופירש רש"י: "מה קשירת תפילין בגובה הראש, כדאמרינן בהאי פיקרא (דף לז.) מקום שמוחו של תינוק רופס, אף נתינת מזוזה בגובה הפתח. ומשמע סמוך לתקרת הפתח יניחנה".

ופסקו כל הראשונים כשמואל לפי הכלל האומר שמחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי שנימוקו עמו¹. ואם כן הלכה כשמואל הסובר כרבי יוסי², אלא שנחלקו הראשונים בדעת שמואל. יש סוברים שלכתחילה יש לקבוע בתחילת השליש העליון, ואם קבע למעלה מזה כשר

1. עירובין דף מו:

2. כן כתבו היראים (סימן ת'), ספר האשכול (אלבק), הלכות מזוזה דף ע"ג עמוד א'), והב"ח ביורה-דעה סימן רפ"ט אות ד'.

בדיעבד חוץ מהטפח העליון, אבל למטה משליש העליון פסול. ויש סוברים שכל השליש העליון כשר לכתחילה, ולמטה ממנו כשר בדיעבד. להלן נביא דעות הראשונים הנ"ל ונימוקיהם.

הסוברים שהקובע מזוזה למטה מהשליש העליון פסול

יש ראשונים שכתבו במפורש שאם קבע למטה משליש העליון, יש לפסול אף בדיעבד. ויש ראשונים שמשמע מלשונם שפסול, ויש ראשונים שנחלקו המפרשים בדעתם כמבואר להלן.

רבי יהונתן מלוניל³ כותב: "בתחילת שליש העליון מודד מלמטה למעלה שני שליש בפתח וכשייכנס לתחילת שליש העליון יתן המזוזה, ודווקא לכתחילה היא, אבל דיעבד משליש העליון ולמעלה כשרה אף-על-פי שאינו בתחילת השליש דילפי מקשירת תפילין בגובה הראש, כדאמרינן בהאי פירקא מקום שמוחו של תינוק רופס, אף נתנית מזוזה בגובה הפתח. כלומר, שאסור להניחה בשליש האמצעי אלא בשליש העליון".

וכן כתב הנימוקי-יוסף שעל הרי"ף⁴ בלשון כמעט זהה ללשונו של רבי יהונתן. וכן דעת הבית-יוסף⁵ והבית-חדש בדעת הרמב"ם. וזה לשון הרמב"ם⁶: "והיכן קובעים את המזוזה בתוך חלל של פתח בטפח הסמוך לחוץ בתחילת שליש העליון של גובה השער. ואם קבעה למעלה מזה כשרה⁷. והוא שירחקנה מן המשקוף טפח וצריך לקובעה על ימין הנכנס לביתו, ואם קבעה משמאל פסולה. ובית של שותפים חייב במזוזה". וכן כתבו הרבה אחרונים⁸ בדעת הרמב"ם.

3. הלכות קטנות, דף ה: בדפי הרי"ף.

4. שם, ד"ה שליש העליון.

5. יורה דעה סימן רפ"ט סעיף ב'.

6. פרק ו' מהלכות תפילין ומזוזה הלכה י"ב.

7. נראה שהב"י דייק מכאן שאם קבעה למטה מזה פסולה. ולכאורה ניתן לדייק מסוף לשונו של הרמב"ם שכשר, שדווקא אם קבעה משמאל פסולה משמע שבשאר מקרים שהוזכרו בהלכה זו יש להכשיר בדיעבד. וכן כתב הנקודות-הכסף (יור"ד סימן רפ"ט). אבל בספר נחל-אשכול דחה דיוק זה ונימוקו עמו שאם כן היה צריך לכתוב במפורש שלמטה כשר כדי להוסיף שטפח התחתון פסול.

8. הטי"ז (רפ"ט סק"ד), הש"ך (רפ"ט סק"ג), נחל-אשכול, עמק-שאלה (פרשת עקב, שאילתא קמ"ה) ועוד.

וכן דעת הכל-בו⁹ שהעתיק את לשון הרמב"ם. וכן משמע מתוס'¹⁰: "ומאי תחילת שליש העליון דקאמר להרחיקה, שיותר לא ירחיקנה מן התקרה. ובירושלמי משמע בפ"ב דמגילה דכשהפתח גבוה הרבה מניחה כנגד כתפיו וחולק על ש"ס שלנו. מ"ר."

נראה שתוס' הבינו שהבבלי חולק על הירושלמי כי גובה כתף, שהוא למטה משליש עליון, פסול לדעת הבבלי.

ונראה שכל הראשונים הנ"ל למדו שההיקש מתפילין הוא לימוד גמור, ולכן אם קבע למטה משליש העליון פסול. וכן מדויק מלשון רבי יוסי שחולק על מה שהכשיר רבי יהודה. לדעת רבי יוסי אין להכשיר אלא מה שבגובה הפתח, שהוא בשליש העליון אבל למטה מזה פסול.

הבה"ג, הרי"ף¹¹ והשאלות¹² כתבו שלושתם באותו לשון וז"ל: "מצוה להניחה בתחילת שליש העליון". והוכיח הנצי"ב¹³ שהם סוברים כרמב"ם שאם קבע למטה משליש עליון פסול, עיי"ש. ונראה להביא חיזוק לדבריו ממפרשי הרי"ף שהובאו לעיל, והם רבי יהונתן והנימוקי-יוסף, שכתבו שניהם כאחד שאם קבע למטה משליש פסול, ונראה שכך הם סוברים בדעת הרי"ף.

הסוברים שהקובע מזוזה למטה משליש העליון כשר

הבית-יוסף¹⁴ הביא את רבנו מנוח הסובר להדיא שאם קבע למטה משליש העליון כשר ובלבד שהמזוזה תהיה רחוקה מן המפתח שלושה טפחים. וכן

9. סימן צ' ד"ה ואלו הן.

10. מנחות דף לג: ד"ה ומאי.

11. הלכות קטנות דף ה:

12. פרשת עקב.

13. עמק-שאלה, שאילתא קמ"ה.

14. יור"ד סימן רפ"ט ד"ה ומ"ש משני שלישי גובה.

משמע מהטור¹⁵ כמו שנראה להלן. וכן פירשו את דבריו הבי"י¹⁶, הטי"ז¹⁷, והש"ך¹⁸.

ונראה שהטור והבי"י נחלקו בדעת הרא"ש והרמב"ם. הטור סובר שיש להכשיר למטה משליש עליון לכל הדעות, אבל הבי"י למד שאדרבה, יש לפסול לכל הדעות.

שיטת הטור בדעת הרמב"ם והרא"ש:

זה לשון הטור¹⁹: "ואיזהו מקומה? במזוזת הפתח הימיני שהוא ימין לביאה כשאדם נכנס לבית, בחלל הפתח בטפח החיצון הסמוך לרשות הרבים, משני שלישי גובה הפתח ולמעלה. ולמטה מזה השיעור לא יניחנה אבל מזה השיעור ולמעלה הוא הכל מקומה עד המשקוף. והרמב"ם כתב: בתחילת שליש העליון של גובה השער ואם קבעה למעלה מזה כשרה והוא שירחיקנה מן המשקוף טפח. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב כסברא ראשונה. ואם הניחה אחרי הדלת אין זה מצוותה. ונראה שאם שינה באלו המקומות אינו מעקב רק שתהיה בצד הימין לביאה שאם לא קבעה בצד ימין לביאה ודאי מעכב".

וכתב הבי"י שנראה מלשון הטור שאם הניחה למטה משליש העליון כשרה, והקשה הבי"י על הטור שמדברי הרמב"ם יש לפסול. וכן משמעות הברייתא במנחות לג: עד כאן תוכן דבריו. ונראה שהטור סובר בדעת הרמב"ם שיש להכשיר למטה משליש העליון שהרי הטור כתב בלשון סתמית: "ונראה שאם שינה באלו המקומות אינו מעכב", ומשמע שכן דעתו לכל הדעות בכל המקרים שהזכיר לעיל ובכלל זה אם קבע את המזוזה למטה משליש העליון. שאם הטור סובר שהרמב"ם פוסל והרא"ש מכשיר, היה לו לציין שדין זה שנוי במחלוקת כמו שהזכיר את מחלוקתם לגבי מקום המזוזה לכתחילה.

ונראה שהטור דייק מסוף לשון הרמב"ם שהעתקנו לעיל: "שאם קבעה משמאל פסולה", משמע שבשאר המקרים כשרה, והטור גם השתמש

15. יור"ד סימן רפ"ט סעיף ב'.

16. שם.

17. יור"ד סימן רפ"ט סק"ג.

18. יור"ד סימן רפ"ט סק"ד.

19. יור"ד סימן רפ"ט סעיף ב'.

בסדר לשונו של הרמב"ם כמבואר בדבריו לעיל. וכן דייק הנקודות-הכסף²⁰ בדעת הרמב"ם.

ואין להקשות על הטור מהברייתא, כי הטור למד שההיקש מתפילין אינו אלא אסמכתא, ומה שנחלקו רבי יוסי ורבי יהודה אינו אלא לכתחילה כי בדיעבד מודה רבי יוסי שיש להכשיר למטה משליש העליון, אלא שיש עדיפות לכתחילה לשליש העליון וזה נלמד מהאסמכתא. וכן פירש כעין זה הנצי"ב בספרו עמק-שאלה. נמצאנו למדים שהטור סובר שיש להכשיר בדיעבד למטה משליש העליון בין לדעת הרמב"ם בין לדעת הרא"ש.

שיטת הב"י בדעת הרמב"ם והרא"ש:

אבל הב"י למד שאדרבה יש לפסול לכל הדעות. כי הלימוד שהביא רבי יוסי מתפילין הוא לימוד גמור, ומה שהכשיר רבי יהודה, רבי יוסי פוסל ורק מה שבגובה כשר כמבואר בלשון הברייתא. ופירוש זה מוסכם גם על הרא"ש וגם על הרמב"ם. ומחלוקת הרא"ש והרמב"ם אינה אלא בדעת רבי יוסי. הרא"ש למד שרבי יוסי סובר שכל הגובה כשר לכתחילה, אבל מה שלמטה פסול, והרמב"ם למד שרבי יוסי מכשיר בדיעבד מה שבגובה. כך נראה לפרש את הב"י²¹ בדעת הרא"ש. שאם נאמר שהב"י למד שהרא"ש מכשיר למטה משליש העליון, אין מקום לקושיית הב"י על הטור מדברי הרמב"ם, כי יש לומר שהטור סובר כדעת אביו. נמצאנו למדים שלדעת הב"י אם קבע מזוזה למטה משליש העליון הרי זה פסול לכו"ע, ולדעת הטור יש להכשיר לכו"ע.

העולה מכל האמור שאם קבע מזוזה למטה משליש העליון יש פוסלים ויש מכשירים. הפוסלים הם הנימוקי-יוסף, רבי יהונתן, תוס', הרמב"ם לפי הב"י, הב"ח ושאר אחרונים, הכל-בו, הנצי"ב בדעת השאילתות,

20. יור"ד סימן רפ"ט סעיף ב'.

21. שלא כפירושו של מהרמ"ב למדכי ח' ע"ב שהובא בהגהות והערות בהוצאת הטור השלם של מכון שירת דבורה בסימן רפ"ט אות ז', שפירש את הברייתא לדעת הב"י כך: "דקאמר רבי יוסי בגובה ור"ל כיון דתחילת שליש העליון לשמואל על כרחך בגובה דנקיט רצונו לומר בדיעבד אם כן שמע מינה דלמטה משליש עליון אפילו דיעבד לא". פירוש זה הוא רק לפי שיטת הרמב"ם ששמואל סובר שיש לקבוע בתחילת שליש העליון לכתחילה. אם כן קושיית הב"י על הטור לא קשה כלל, כי יש לתרץ שהטור הכשיר מתחת לשליש העליון כדעת אביו.

הבה"ג, והרי"ף. אבל רבנו מנוח והטור, וכן הנצי"ב בדעת הרא"ש סוברים שיש להכשיר.

אבל להלכה פסקו האחרונים שיש לפסול והם: הב"י, הב"ח וכן כותב הטי"ז²² בדעת הרמ"א, הטי"ז השי"ך, הנצי"ב בעמק-שאלה (שם), הקיצור שולחן ערוך²³ החמיר במיוחד כי לדעתו אם קבעה למטה משליש העליון יש לחזור ולקובעה בברכה למעלה משליש העליון, דרך-החיים²⁴, ערוך-השולחן²⁵ פירוש לחם-הפנים שעל קיצור שולחן ערוך שם, נחל-אשכול²⁶, בן-איש-חי²⁷, שו"ת דברי מלכיאלי²⁸.

מקום קביעת המזוזה בפתח גבוה: דעות הראשונים

הירושלמי²⁹ סובר שאם הפתח גבוה יש לקבוע את המזוזה כנגד כתפיו. וז"ל: "ודא מזוזה יהינן לה היכא? רבי זעירא רב יהודה בשם שמואל משלשו ונותנו בתחילת שליש העליון. רבי חלבו בשם רב חונה חוצה את הפתח ומשלשו ונותנה בסוף שליש התחתון. מה ביניהון? מקום מזוזה ביניהון. בר טברי שאל לרבי יצחק הגע עצמך שהיה שער גבוה. א"ל נותנה כנגד כתפיו. בית מדרשיה דר' חנינה עבד כן". ובקרבן-העדה פירש: "הגע עצמך שהיה שער גבוה. וכשתינתן בשליש העליון אין יכולים להסתכל בה מפני גובהה. ועיקר מצוותה לזכור מצוות ה'".

נחלקו הראשונים והאחרונים אם הבבלי חולק על הירושלמי. יש סוברים שהבבלי חולק ודעתו שגם בשער גבוה יש לקבוע בתחילת שליש העליון ויש סוברים שאין מחלוקת כי הבבלי עוסק בשער רגיל, אבל בשער גבוה יש לקבוע כמבואר בירושלמי, דהיינו בגובה כתף.

22. יור"ד סימן רפ"ט סק"ג.

23. סימן י"א סעיף ה'.

24. הלכות מזוזה, מקומה של המזוזה, הלכה ב'.

25. יור"ד סימן רפ"ט אות י'.

26. הלכות מזוזה הלכה כה.

27. שנה שניה פרשת כי תבוא הלכה ז'.

28. חלק ג' סימן ע"ט.

29. מסכת מגילה פרק ד' הלכה י"ב.

תוס' 30 סוברים שיש כאן מחלוקת ושאלו הלכה כירושלמי³¹. וז"ל התוס':
 "ובירושלמי משמע בפ"ב דמגילה דכשהפתח גבוה הרבה מניחה כנגד
 כתפיו וחולק על ש"ס שלנו. מ"ר".

בתשובות-הגאונים³² הרי"ף³³ ומפרשיו שהם הנימוקי-יוסף ורבי יהונתן³⁴,
 הרא"ש³⁵, הרמב"ם³⁶, הבה"ג³⁷ השאילתות³⁸ הכל-בו³⁹, היראים⁴⁰, הטור,
 ספר החינוך⁴¹ לא העתיקו את הירושלמי.

וכתב הב"ח⁴² שהפוסקים שלא הביאו את הירושלמי בפסקיהם, סוברים
 כדעת תוספות שאין הלכה כירושלמי כי הוא חולק על תלמוד שלנו. וכן
 כתב בספר נחל-אשכול⁴³ שיש ללמוד מהרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הבה"ג
 והשאילתות, שלא הביאו את הירושלמי אלא סתמו שיש להניח בשליש
 העליון, שגם בשער גבוה אם הניח מתחת לשליש העליון פסול. וכן דייקו
 הנצי"ב⁴⁴, ובשו"ת דברי-מלכאל⁴⁵.

בספר האשכול נמצאו שתי גרסאות. בהוצאה המופיעה עם פירוש נחל
 אשכול כתוב: "ודאמר בירושלמי נותנה כנגד כתפיו אם גבוה הפתח
 הרבה, לא אתמר בתלמודא דידן". משמע מדבריו שהבבלי חולק ושאלו

30. מנחות לג: ד"ה ומאי.

31. כך פירש הב"ח את דעתם בסימן רפ"ט.

32. שערי תשובה סימן קנ"ז.

33. הלכות קטנות דף ה:

34. שם.

35. הלכות קטנות, מזוזה סימן י'. ויש לציין שהרא"ש העתיק את הירושלמי בעניין
 חיוב מזוזה לבית מדרש, והביא ראיה מרבי חנינה שקבע מזוזה בין כתפיו של אדם.
 אבל לגבי מקום המזוזה, הרא"ש השמיט את הירושלמי. ועיין שו"ת דברי מלכאל
 חלק ג' סימן ע"ט.

36. הלכות תפילין ומזוזה פרק ו' הלכה י"ב.

37. סימן כ"ו, הלכות מזוזה.

38. פרשת עקב שאילתא קמ"ה.

39. סימן צ' ד"ה ואלו הן.

40. סימן ת'.

41. מצוה תכ"ג.

42. סימן רפ"ט ד"ה כתבו התוספות.

43. בפירוש על ספר האשכול הלכות מזוזה הלכה כ"ה.

44. שם.

45. שם.

הלכה כירושלמי וכן הוכיח בשו"ת מהרש"ס⁴⁶. אבל בהוצאת אלבק⁴⁷ נמצאת גרסה אחרת, ולאחר שהעתיק לשון הגמ' במנחות בשלמותה הוסיף האשכול: "וחזי לן אן דמדמוקמינן לה לשמואל כרבי יוסי דנימוקו עמו, אלמא הלכתא כשמואל. ורבואתא כולחו לא הזכירו אלא הא דר' זירא אמר שמואל, אלמא כשמואל סבירא להו. ובירושלמי בר טבדי שאל לרבי יצחק הגע עצמך שהיה שער גבוה, אמר ליה נותנה כנגד כתפיו". ומשמע מסוף דבריו שהירושלמי אינו חולק על הבבלי.

אבל המרדכי⁴⁸ הביא את סוגית הבבלי בשלמותה ומוסיף: "מסופק היה ר"י אם ההיא דירושלמי שהניחו ר' חנינא כנגד כתפותיו פליג אתלמודא דידן מדלא מפליג בין גבוה לנמוך. מיהו נראה דלמעלה מכתפיו לא יניחנה אם הפתח גבוה כ"כ, ושלא יניחנה לעולם במקום שאינה נראית לו. וכן משמע הלשון כדי שיפגע במצוה כדאמרינן בסמוך מניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים כדי שיפגע במצוה מיד".

וכן בפסקי תוספות⁴⁹ על מסכת מנחות כתוב: "ומזוזה מניח בשליש העליון ובפתח גבוה מניח כנגד כתפיו". ולכאורה תוספות בפסקיהם סותרים את דבריהם שכתבו על הגמ' במנחות לג.: וכתב הרב חיד"א⁵⁰: "ודע דזימנין טובא במשכחת חידושים בפסקי תוספות דליתנהו בגופן של התוס' דקמן והטעם שפסקי התוספות של המסכתא ההיא נתחברו על תוספות שאנן וכיוצא, והתוספות שלפנינו הם תוס' טוך וכיוצא באופן שאינם פסקי תוס' שלפנינו". לפי זה אין להקשות מפסקי תוספות לתוספות שבמסכת⁵¹.

גם הראב"ד⁵² פסק כירושלמי.

ודברי המרדכי צריכים ביאור. כיצד המרדכי הכריע ופשט ספיקו של ר"י? ועוד הטעם שהזכירו רבנן שיש לפגוע במצוה מיד נאמר דווקא לגבי המצוה של הנחת המזוזה בטפח הסמוך לרשות הרבים. ואף אם נאמר

46. חלק ג' סימן רי"ט.

47. הלכות מזוזה דף ע"ג עמוד א'.

48. מנחות הלכות קטנות סימן תתקס"א, ח' ע"א.

49. פסק פ"ה.

50. שם הגדולים, מערכת ספרים, פסקי תוספות.

51. עיין עוד יביע-אומר חלק ב', יורה-דעה סימן כ"א.

52. הובא בכסף-משנה פרק ו' מהלכות תפילין ומזוזה הלכה י"ב.

שטעם זה נאמר גם לגבי קביעת המזוזה בתחילת שליש העליון, כבר כתבו הראשונים⁵³ והרמ"א⁵⁴ שטעם זה אינו לעיכובא. ואם כן כיצד דחה המרדכי ספיקו של ר"י שלפי צד אחד של הספק יש לפסול מתחת לשליש עליון, מפני המעלה שיש לקבוע בגובה הכתף? ויש לומר שהמרדכי הגיע להכרעה זו מכמה טעמים. מבואר בירושלמי שדברי רבי יצחק, שיש לקבוע בגובה כתף, נאמרו בהמשך לדברי שמואל הסובר שיש לקבוע בתחילת שליש עליון, משמע שאין כאן מחלוקת. ועוד שהירושלמי הביא מעשה רב שרבי חנינה היה קובע מזוזה בבית מדרשו בגובה כתף. ואם כן מדוע לעשות מחלוקת בינו לבין הבבלי?

ומה שנאמר בירושלמי, שיש לקבוע בגובה כתף נלמד מהפסוק "ביתך", דרך ביאתך שתהיה המזוזה על מקום ביאתו, דהיינו כנגד גוף האדם הבא לבית ולא למעלה ממנו. ומההקש בתפילין יש ללמוד שיש לקבוע את המזוזה כנגד גובה הגוף ולא כנגד כל גופו. כך שהירושלמי מקבל את ההיקש להלכה⁵⁵.

דעות האחרונים

אף שנמצאו מיעוט ראשונים שהעתיקו את הירושלמי להלכה, והם הראב"ד, פסקי תוס', והמרדכי, מצאנו מגדולי האחרונים שפסקו כדבריהם והם: הב"ח, הטי"ז⁵⁶ הש"ך⁵⁷, הלבוש⁵⁸, ערוך-השולחן⁵⁹, חיי-אדם⁶⁰ הגאון מליסא⁶¹ שו"ת אבני-נזר⁶² תשובות והנהגות⁶³. ויש

53. טור ורמ"א בסימן רפ"ט סעיף ב'.

54. טור ורמ"א בסימן רפ"ט סעיף ב'.

55. שו"ת דברי מלכאל סימן ע"ט. בפירושו השני, בפסקה השנייה, ע"ש. וכעין זה גם פירושו האבני-נזר חלק יו"ד סימן שע"ט; ערוך-השולחן יו"ד סימן רפ"ט אות י'; תשובות והנהגות חלק ב' סימן תקלח.

56. יור"ד סימן רפ"ט סק"ג.

57. סימן רפ"ט סק"ד.

58. סימן רפ"ט הלכה ב'.

59. יור"ד סימן רפ"ט אות י'.

60. כלל טו, הלכה י"ז.

61. דרך החיים הלכות מזוזה הלכה ב'.

62. יור"ד סימן שע"ט.

63. חלק ב' סימן תקל"ח.

לציין שכל האחרונים הנ"ל סוברים שאם קבע מזוזה למטה משליש העליון בפתח רגיל, יש לפסול אף בדיעבד. ונראה שהם יפרשו את הבבלי והירושלמי כמו שפירשנו לעיל בביאור המרדכי. ונראה שהם גם מצרפים את דעת הטור ורבנו מנוח הסוברים שאם קבע למטה משליש עליון כשר⁶⁴.

אבל מצאנו גם מגדולי האחרונים שפסקו כדעת רוב הראשונים שאין לפסוק כירושלמי ולעולם יש לקבוע את המזוזה בתחילת שליש העליון.

הנצי"ב⁶⁵, האריך להוכיח שרוב הראשונים סוברים שאם קבע מזוזה למטה משליש עליון לא יצא. וכיון שלמרדכי יש להניח כנגד כתפיו אינו אלא לכתחילה למצוה, אם כן טוב יותר לחוש לדעת הראשונים, ובפרט שהמעלה כדי שיפגע במצוה מיד, נאמר דווקא לעניין טפח הסמוך לרשות הרבים. וכעין זה כתב גם בספר נחל-אשכול⁶⁶. וכן הקיצור שולחן ערוך⁶⁷ לא הזכיר את הירושלמי להלכה. וכן בספר לחם-הפנים⁶⁸ תמה על האחרונים שפסקו כירושלמי והניחו את רוב הפוסקים והלכו אחר מיעוטם. וכן פסק בשו"ת מהרש"ם⁶⁹ ובשו"ת דברי מלכאל⁷⁰. גם הבן-איש-חי⁷¹ לא הזכיר את הירושלמי להלכה, וכן פסק ביביע אומר (חלק ב יו"ד סימן כא).

ועדיין יש לבאר את דעות הראשונים והאחרונים הסוברים שיש מחלוקת, שלכאורה נראה שדברי רבי יצחק, שיש לקבוע בגובה כתף, נאמרו גם לדעת שמאול. ותירץ העמק-שאלה⁷² שהירושלמי והבבלי נחלקו במקור דינו של שמאול שיש לקבוע בתחילת שליש העליון. לפי הבבלי, המקור הוא מההיקש מתפילין: מה תפילין נקשרים בחלק העליון של גוף האדם אף מזוזה יש לקובעה בחלק העליון של הפתח. אבל הירושלמי סובר

64. כ"כ בשמם בשו"ת דברי מלכאל, וכ"כ בתשובות והנהגות.

65. שם.

66. שם.

67. סימן י"א הלכה ה'.

68. בפירושו שם על הקיצור שולחן ערוך.

69. חלק ג' סימן רי"ט.

70. חלק ג' סימן עט.

71. שנה שניה פרשת כי-תבוא הלכה ז'.

72. שעל השאלות דרב אחאי, שאילתא קמ"ה, בהערותיו מכתב יד קודשו שיצאו לאור בהוצאת השאלות של מוסד הרב קוק.

שמקור דברי שמואל הם כדי שיפגע במצוה מיד ולא משום ההיקש שלא הוזכר בירושלמי. ולכן כל עוד שתי ההלכות האלו מתקיימות יש לקבוע בתחילת שליש עליון, ואם לא, יש לקבוע בגובה כתף שהוא הטעם העיקרי של שמואל לפי הירושלמי. אבל לפי הבבלי אין חשיבות לסברא של כנגד הכתף מול הלימוד מתפילין, עיי"ש.

בפתח שגובהו 3 מטרים

יש לקבוע בתחילת שליש העליון

ולעניין שאלתנו, האם יש לקבוע את המזוזה בגובה 2 מטרים שהוא תחילת שליש העליון, או בגובה כתף של אדם בינוני⁷³ שהוא 1.40 מטר בערך. נראה שבמקרה זה יש לקבוע את המזוזה בגובה 2 מטרים אף לדעת המרדכי והפוסקים שהלכו אחר שיטתו.

המרדכי כותב: "ומיהו נראה דלמעלה מכתפיו לא יניחנה אם הפתח גבוה כ"כ, שלא יניחנה לעולם במקום שאינה נראית לו. וכן משמע הלשון כדי שיפגע במצוה..."

מבואר מדבריו, שכל שהמזוזה נמצאת במקום הנראה לעין, אף שאין ידו מגעת למזוזה, יש להכשיר אף לדעת הירושלמי וזה נחשב שפוגע במצוה על-ידי ראייה (ואין חובה "לפגוע" במצוה בידו)

וכן משמע מלשון הש"ך⁷⁴ שכתב: "שאם הפתח גבוה הרבה נותנה כנגד כתפיו אבל לא למעלה מכתפיו בעניין שלא יראה אותה". וכן כתב הט"ז⁷⁵ "שאם היא גבוהה הרבה אין לעשות מזוזה גבוהה מכתפיו, דאז אינה נראית לעיניו בכניסה וביציאה".

מבואר מדבריהם שכל שנראית בכניסה וביציאה, יש לקבוע בתחילת שליש העליון. ולכן פשוט שבגובה 2 מטרים, המזוזה נראית לעין כל מי שנכנס ויוצא. ועוד יש לומר, הגע עצמך בפתח רגיל שגובהו 2.20 מטרים

73. כן דעת שו"ת דברי מלכאל חלק ג' סימן עט, ושו"ת ארץ צב, וספר קונטרס המזוזה סימן רפ"ט סק"כ. אבל בספר מקדש-מעט סימן רפ"ט ס"ק י"א כתב שהולכים אחר גובה כתף של האיש הדר בו.

74. יור"ד סימן רפ"ט סק"ד.

75. יור"ד סימן רפ"ט סק"ג.

שלכתחילה יש לקבוע בתחילת שליש העליון שהוא 1.46 מטרים והוא גם גובה כתף, אם קבע את המזוזה בגובה 2 מטרים (כך שיישאר גובה טפח מעל המזוזה שגובהה הוא 12 ס"מ) יש להכשיר בדיעבד לכל הדעות, ויש מכשירים⁷⁶ אף לכתחילה.

אמנם נראה מהגאון מליסא בספרו דברי-חיים שיש לקבוע בגובה כתף גם בשער זה. וזה לשונו שם⁷⁷: "אם שליש העליון למעלה מכתפיו, מניחה כנגד כתפיו". ולפי דבריו כל פתח שגובהו מעל 2.25 מטרים יש לקבוע בגובה כתף.

ונראה שהבין שהמרדכי כותב שתי הלכות. אחת לכתחילה: "ומיהו נראה דלמעלה מכתפיו לא יניחנה אם הפתח גבוה כל-כך", וגבוה כל-כך פירושו לדעת הגאון מליסא ז"ל, כל שתחילת שליש עליון למעלה מכתפיו. והוסיף המרדכי עוד הלכה⁷⁸: "ודלא יניחנה לעולם במקום שאינה נראית לו", דהיינו שאף בדיעבד אין לקבוע מזוזה במקום שאינה נראית לעין. ולכן פסק הרב שכל שתחילת שליש העליון מעל גובה הכתף יש לקבוע בגובה הכתף כדינו של המרדכי בתחילת דבריו.

אבל נראה מהאחרונים שהביאו את המרדכי להלכה, שסוף דברי המרדכי הם פירוש לתחילת דבריו וכדברי הט"ז⁷⁹: "ומבואר בב"י בשם המרדכי שאם הוא גבוה הרבה אין לעשות המזוזה גבוה מכתפיו דאז אינה נראית לעיניו בכניסה וביציאה". מבואר מדבריו שדברי המרדכי הם ענין אחד וכל שבתחילת שליש עליון נראית המזוזה בכניסה וביציאה, אין זה נחשב פתח גבוה כל-כך. וכן משמע מהש"ך. וכן מצאתי בשו"ת אבני-נזר⁸⁰ שהוכיח מלשון הלבוש שאין דברי הגאון מליסא מוכרחים. וזה לשון הלבוש⁸¹: "ואם יניחנה בגובה יותר הרבה מכנגד כתפיו יוצא ונכנס ואינה

76. כן דעת הרא"ש (הלכות מזוזה סימן י', טור סימן רפ"ט סק"ב, יראים סימן ת', ריא"ז, וכן נראה מדעת רש"י מנחות לג. ד"ה "אף נתינת מזוזה", בנקודות-הכסף סימן רפ"ט כתב שכן נוהגים, וכן משמע מהגר"א סימן רפ"ט סק"ז.

77. דרך-החיים הלכות מזוזה הלכה כ'.

78. סימן רפ"ט סק"ג.אולי הגאון מליסא גרס כמובא במרדכי שבסוף מסכת מנחות שהמילה "ודלא" מופיע עם וו. ושאר האחרונים גרסו בלי וו כגרסת המרדכי המובא בב"י.

79. סימן רפ"ט סק"ד.

80. חלק יור"ד סימן שע"ט.

81. סימן רפ"ט הלכה ב'.

רואה אותה ואינו פוגע בה", שדווקא אם קבעה אותה יותר הרבה מכתפיו, אבל מעט למעלה מכתפיו, אינו מזיק. עיי"ש.

פתח שגובהו עד 4.5 מטרים, יש לקבוע את המזוזה בתחילת שליש עליון אף לדעת הירושלמי

בשו"ת מהרש"ם⁸² כתב שלדעת הירושלמי, אם תחילת שליש העליון גבוה מעשרים אמה (דהיינו שהפתח מעל 30 אמה) דלא שלטא בה עינא, אז יש לקבוע את המזוזה בגובה כתף.

אבל בשו"ת אבני-נזר⁸³ דחה דבריו, כי שיעור של 20 אמה נאמר בסוכה משום שדי בכך שיראה את הסוכה פעם אחת בתוך משך ישיבתו, והוסיף: "וכן בקורה, שאם בני המבוי ובני רה"ר יראו פעם אחת הקורה ידעו לזהר. אבל מזוזה ראייתה כרגע ובשעה שיוצא ונכנס, אם כן צריך שיראה אותה להדיא".

ובתשובה אחרת כתב האבני-נזר⁸⁴: "כשהפתח גבוה באופן ששליש העליון אינו גבוה יותר מארבע או חמש אמות שרואה המזוזה, קובעה כדרכה בשליש העליון". מבואר מדבריו שבפתח שבתחילת שליש עליון מגיע ל-3 מטרים⁸⁵ דהיינו שגובה הפתח מגיע ל-4.5 מטרים, יש לקבוע את המזוזה בתחילת שליש עליון, אף לדעת הירושלמי והמרדכי.

ויש לשאול על הירושלמי הסובר שבפתח גבוה יש לקבוע את המזוזה בגובה כתף, מדוע לא יקבע בגובה הראש כדברי רבי יוסי שלמד מהקש תפילין של ראש⁸⁶ למזוזה, ובפרט שבגובה זה המזוזה נראית יותר מבגובה כתף?

תירץ האבני נזר⁸⁷: "ונ"ל דהיינו טעמא דודאי אינו מצוה רק בשליש העליון. אך משום דכתיב ביתך דרך ביאתך יש לפרש שליש עליון של

82. חלק ג' סימן רי"ט.

83. חלק יור"ד סימן שע"ט.

84. חלק יור"ד סימן שפ"ד.

85. לפי מידות החזו"א שאמה היא 60 ס"מ, לכן ל-5 אמות הוי 3 מטרים. בחרתי בשיעור חזו"א משום הנימוקים שיובאו לקמן בסיכום המאמר.

86. כפירוש רש"י במנחות דף לג.

87. חלק יורה דעה סמן שעט

ביאתו דהיינו גובה קומתו⁸⁸, אבל למעלה מקומתו שאינו בא שם לא יהיה מן החשבון. אך מכל מקום באם אינו גבוה הרבה, יותר טוב לחשוב גם למעלה מקומתו בכלל. אך בשעת הדחק היינו כשגבוהה הרבה שאם נחשב למעלה בשליש עליון לא יהיה נראה, סומכים על פרוש שני. ועל כן אם יניח תחתית המזוזה כנגד כתיפיו מטפח של גובה קומתו והוא בתוך שליש קומתו. וכפי הנראה מן הירושלמי רבי חנינה תמיד היה מניח כנגד כתיפיו סומכים עליו. כן נראה לי הפרוש".

וכאמור לעיל האבני נזר כתב שאין לזוז מדברי הלבוש שפסק כירושלמי.

בסיכום נראה כיוון שרוב ככל הראשונים סוברים שגם בפתח גבוה יש לקבוע את המזוזה בתחילת שליש העליון וגם מבואר שרוב הראשונים סוברים שאם מניח מתחת לשליש העליון יש לפסול אף בדיעבד ועוד מוכרח שרוב האחרונים פרשו את הירושלמי שאם המזוזה נראית לעין בהדיא יש לקבוע את המזוזה בתחילת השליש העליון, ועוד מבואר מן הראשונים שדברי הירושלמי הם רק למצווה לכתחילה ולא לעיקובא, לאור כל הנ"ל יש לסמוך על האבני נזר שגילה דעתו בפרוש שאם הפתח מגיע עד לגובה ארבע וחצי מטר יש לקבוע את המזוזה בתחילת שליש העליון גם לדעת הירושלמי. ולכן אף הנוהגים⁸⁹ כדעת הירושלמי נראה שפתח שגובהו ארבע וחצי מטר אינו נחשב עדיין לגבוה כ"כ, ויקבעו את המזוזה בתחילת שליש העליון.

88. וכן פירש בשו"ת דברי מלכיאל חלק ג' סמן עט

89. כן כתב בספר פתחי שערים סמן רפט סעיף ב' אות נב (דף רח) שכן הוא על פי הסוד כמבואר במצות שימורים למהר"ן שפירא, והוסיף שכן היא הלכה רווחת בישראל לנהוג כמו הירושלמי, ושחצר מטשארטקוב קבעו את המזוזה נגד הכתפיים בדלתות גבוהות מאוד, וכן מובא במנחת פתים יו"ד סימן רפ"ט, וכן דעת הרמב"ן בפרשת ואתחנן.